

זיוה שמיר

קובלנת המשורר על קשיי הכתיבה

שייקספיר – בודלר – יל"ג – ביאליק – אלתרמן

האם נחשבת הכתיבה מלאכה קשה ומייגעת? לכאורה מדובר במלאכה קלה ונעימה. הסופר אינו נאלץ לצאת מביתו כדי לצאת אל מקום עבודתו, אין הוא נאלץ להפעיל את שריריו, להגיר זיעה או לסור למרותו של מעסיק קפדני ורודני.

להלכה, אין קל מזה. ואם כן הדבר, מניין נובעות קובלנותיהם של סופרים על חיבוטי הכתיבה המציקים להם ביום ובלילה ומבקשים את פורקנם? מה פשרן של תקופות השתיקה הפוקדות אותם? מדוע הם מתלוננים על העייפות הגדולה המשתלטת עליהם בסיומה של כתיבה מאומצת?

כל אלה הם נושאים נצחיים המופרים לנו מן היצירה העתיקה והחדשה. במצטבר, יש בהם כדי להעיד שהכתיבה כרוכה לא אחת בחבלי לידה מייסרים, ומכל מקום אין היא מלאכה קלה וספונטנית.

בימי קדם קראו המשוררים למוזות שתסייענה להם לטוות את חוטי השיר וביקשו מהן שתברכנה אותם – את העושים במלאכה – ב"ברכת הדרך". גם במהלך הדורות פנו המשוררים אל המוזות ב"שיר עוררות" (invocation), וביקשו מהם סיוע. הגדולים שבהם שברו את המוסכמות ובמקום להתחנן לפני המוזות שתסייענה להם במלאכת הכתיבה, הם הטיחו בהן דברי אשמה על רפיון ועל עצלות. כך, למשל, נהג שייקספיר בסונטה מס' 100, הפותחת באוקטבה (בית שירי בן 8 שורות) הבאה:

Where art thou Muse that thou forget'st so long,
To speak of that which gives thee all thy might?
Spend'st thou thy fury on some worthless song,
Darkening thy power to lend base subjects light?
Return forgetful Muse, and straight redeem,
In gentle numbers time so idly spent;
Sing to the ear that doth thy lays esteem
And gives thy pen both skill and argument.

ובתרגומי:

אֵיךְ אַתָּה מוֹזָה, זֶה מִכָּבָר הָעוֹ
אֶבֶד לְךָ, אֵי מְקוֹר אוֹנֶה?
אֶת לְהִטָּה כְּלִית עַל שִׁיר נָלוּז,
עַל עֲנִיָּנִים נִקְלִים אֶת כָּל הוֹנֶה?
חֲזֹרִי, בֶּת-שִׁיר לֵאָה, חֲסֶרֶת עֲצָה,
גִּאֲלִי הָעֵת הַשְּׁחֲתָתָה בְּרַפְיוֹן;
הַמְבִינִים יוֹדוּ לְךָ; לְנוֹצָה
תָּנִי פֶשֶׁר פְּעוּלָה וְרַעְיוֹן.

אמנם, היו משוררים שהתגאו שהשירה יורדת אליהם כמו מן השמיים. הללו תיארו את נפשם כנבל, או ככינור, שהרוח חולפת בין מיתריו ומפיקה מהם את המילים והצלילים ללא כל מאמץ וללא כוונת מכוון. לא כך חשבו גדולי המשוררים בדורות האחרונים. הם תיארו בדרך-כלל את חיבוטי הכתיבה של המשורר, את תקופות היובש והאלם שלו, את העבודה המתישה והאין-סופית המושקעת ביצירה עד השלמתה.

בודלר, למשל, פנה בשירו "הלכנה העלובה" ("La Lune offensé"), או שמא אל אלת הירח המבוישת ("עלובה" ו"מבוישת" משום שנותרה בקרן זווית – המשורר נטש אותה והיא אותו). שירו של בודלר פונה אל מי שנחשבת כישות המעניקה למשורר השראה, ושאל אותה מה מתגלה לנגד עיניה ממקום תצפיתה במרומים. הוא מפנה אליה את השאלות הללו כדי לקבל ממנה רעיונות וכדי לעורר באמצעותה את כוח היצירה שדעך וקבה:

Vois-tu les amoureux sur leurs grabats prospères,
De leur bouche en dormant montrer le frais émail ?
Le poète buter du front sur son travail ?
Ou sous les gazons secs s'accoupler les vipères ?

ובתרגומי:

האם תראי את הנאהבים על משפכם
חושפים את לבן שניהם בתם רגעי החשק?
את המשורר המיבש מחוֹ בחבוטי כתיבה?
את הנחשים המזדווגים בלילה על הדשא?

י"ג. מתוך ויקיפדיה.

י"ג, גדול המשוררים בשירה העברית בת המאה ה-19, תיאר גם הוא את קשיי הכתיבה של משורר, שאינו מצליח לתפוס את "המוזה", ומיטלטל ללא הרף בין כתיבה למחיקה. בשירו "השירה מאין תימצא" כתב באירוניה עצמית:

תפשתי את קסתי ולשלחני לשבתי
לענוד בת-שירי חרוזים כְּאֶשֶׁר נִסִּיתִי;
אף היא התחמקה, לשוא נפשי ענית,
כתבתי ומחיתי ומאום לא כתבתי.
קבתי היתה רקה, כל היום רעבתי
אכלני הקר, לנציב קרח הייתי;
על כן הכל יגעתי, עט שקר עשיתי,
כתבתי ומחיתי ומאום לא כתבתי.

אליבא דיל"ג, המשורר זקוק לתנאי-סף כדי ליצור, בחינת "אם אין קמח אין תורה"; ואילו ביאליק הצעיר ענה לו בשיר פָּרוּדִי, שבו הצהיר שמשורר עברי אינו כותב שירים אלא אם כן כלה המזון במזווה, כבפתגמי-העם הטוענים: "מתי שר יהודי? כשהוא רעב." הוא עצמו המשיל את כתיבת השירה לחטיבת עצים ביער. "כתיבה" ו"חטיבה" אינם חרוז מוצלח בלבד: שתי העבודות – הרוחנית והפיזית – מותירות את העוסקים בהן באפיסת כוחות (מתברר שיש סיבות מדעיות בדוקות המסבירות מדוע הפעלת המוח מעייפת לא פחות מהפעלת הגוף).

ביאליק, מכל מקום, תיאר את עצמו כ"חוטב עצים" לא רק משום שהוא היה בן למשפחת סוחר-עצים, ולא רק משום שנהג להציג את עצמו כאיש פשוט (חוטבי העצים ושואבי המים הם מתחתית הסולם החברתי), אלא גם משום שחטיבה וכתובה דומות זו לזו בצליליהן ושתייהן כרוכות במלאכה יום-יומית מעייפת:

חוטב עצים, איש קרדם,
עושה מלאכתי לתמי;
ורד היום, וידי רפתה,
וקנה שובת קרדמי.

ואלתרמן גם הוא תיאר את המשא הכבד שהעמים על כתפיו בעת שהחליט להקדיש את חייו לכתובה, ו"נוצתו" לא נחה לרגע, בשל "שירי העת והעיתון" שאותם פרסם מדי שבוע. בשיר י"ז של המחזור "דברים שבאמצע", מתוך ספר שיריו *חגיגת קיץ*, הוא שרטט דיוקן עצמי אוטואירוני את מהלך חייו במלואו כאילו לא היה אלא יום אחד ויחיד, שעבר עליו ביעף בעודו רכון על מכתבתו:

"ש'לשה כלי-זמר נגנו בעיר / על כנור, על חליל, על תוף. / עבר על פניהם איש צעיר, / אָמרו לו: מלים לנגון הזה כתב. // כתב ומחק וחרז / ומחק וכתב ותקן / ולטש וטש וטש / וטש וטש / בלמס, הוסיף, גרע, סגן, // וכשראה כי ערב כבר, / העלה אור והמשיך לכוון / לבו למלאכה, ולפני שגמר, / קם ויצא אל הקול המנגן / קם ויצא אל הקול המנגן / וצחק בפה שאין בו שן / וגופו גוחן, שמן, זקן."

משמע, נוצתו של המשורר רצה ללא הרף בכל תחנות חייו, ותיעדה בהתמדה את אירועי הזמן, הקטנים והגדולים. את כל ימיו הקדיש למלאכתו זו. רק ביום מותו – עם הישמע קולם של נגני "מחול השחת" המוליכים בנגינתם את הנדונים למוות אל עברי פי קבר – מצליח המשורר סוף-סוף ממלאכתו ולהתפנות לחיים החוץ-ספרותיים ה"נורמליים", שכבר לא יהיו מנת-חלקו. למרבה האירוניה המרה, הוא מתחיל להתבונן בעצמו ולחיות חיים פרטיים, רגילים ונורמליים, רק בהיותו על עברי-פי-קבר, וכמה זמן נותר לו ליהנות מהם? אכן, לא קלים הם חייו של משורר, מה גם משורר עברי, אם הוא ממלא את תפקידו באמונה – כמו יל"ג, ביאליק או אלתרמן.

מכתב לקוראים

בחמשת החודשים האחרונים התארחתי בצל קורתו של המכתב העיתי "חדשות בן עזר", ושלחתי לעורכו בקביעות, פעמיים בשבוע, את הפינה "תרגומי שירה: מסע במרחבי תבל". זכיתי לעידוד רב מצד אנשי רוח ויצירה שחוות-דעתם נחשבת מאוד בעיניי, וביניהם "הסופר הנידח" והעורך אהוד בן עזר, הסופרת הוותיקה תקוה וינשטוק, הסופר והמסאי משה גרנות, הסופר אלי עמיר, הסופרת ואשת הרוח יעל מדיני, הסופרת והמתרגמת דינה קטן בן-ציון, המשוררת וסופרת הילדים מיכל סנונית, העיתונאי הוותיק צבי הראל, ועוד רבים וטובים (רשימה שמורה במערכת). הופתעתי והתרגשתי במיוחד לנוכח המחווה יוצאת הדופן של אליהו הכהן, חתן פרס ישראל וחוקרו המובהק של הזמר העברי, שהגיע עד פתח ביתי עם ספר שירה אנגלי יקר המציאות משנת 1864, כרוך בכריכת עור ומעוטרת באותיות זהב, עם "אָקס ליבריס" של ספרייתו הפרטית, ובו הקדשה קצרה האומרת: "לזיוה שמיר / מנחת ספר / בהוקרה על תרגומייך / שהם זהב פרוויים / אליהו הכהן". לאליהו הכהן ולרבים מקוראיי ומידידיי, חובבי שירת אלתרמן, תוקדש הפינה החדשה שלי שתפרסם ב"חדשות בן עזר" החל מהשבוע הבא, ושמה: "על המוזה קלת הכנפיים: עיון בפזמוניו של נתן אלתרמן". אשמח לקבל את תגובות הקוראים (הערות, תיקונים, תוספות וכו').

נ.ב.

הקלסיקה של שירת העולם, שהיא באמת זהב פרוויים, עודנה מונחת אצלי על האבניים, ביחד עם מחקרים לא גמורים על הקלסיקה המודרנית של הספרות העברית. בקרוב בדעתי לצרף לאתר הפרטי שלי – www.zivashamir.com – קובץ תרגומים ובו כל הסונטות של שארל בודלר, שיוצב לצד קבצים קודמים: תרגומי כל הסונטות של ויליאם שייקספיר ו-222 תרגומים משירי אמילי דיקינסון.

זיוה שמיר